

*Гусс К.С.,  
к.і.н., доцент кафедри конституційного права  
СНУ ім. В. Даля  
Чембержи О.С.,  
студентка групи ЮІ-251м  
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ГЕРАЛЬДИКИ УКРАЇНИ**

Герб – символічний знак відмінності окремих осіб, прізвищ, родів, держав та установ.. Старовинні герби українських міст нагадують про їхнє багате минуле, традиції, які пережили віки. Походження гербів губиться в плинні часу. Їх прототипами були зображення різноманітних тотемів і тамг, що в сиву давнину відігравали роль родових символів і знаків.

На теренах України гербоподібні символи зустрічаються уже в останні століття до нашої ери. Пізніше на основі родових знаків сформувалися

геральдичні символи Київської держави. Найдавнішою відомою князівською емблемою, з тих що використовувалися в Київській Русі, є зображення у вигляді літери «Ш» на печатці Святослава Ігоровича. Більшість дослідників української символіки вважає за обов'язок відзначити, що термін «тризуб» увів до вжитку ще у XVIII ст. російський історик Карамзін. Деякі дослідники вважають цей знак символом Трійці – триєдності світу, що згодом, після прийняття християнства, почав набувати християнського трактування. Існують інші пояснення тризуба, тому марно перераховувати десятки і сотні гіпотез, кожна з яких має свої сильні та слабкі сторони.

Археологічні знахідки свідчать, що зображення тризуба у різних видах зустрічаються на дуже багатьох предметах часів Київської Русі. В усіх випадках маємо справу із знаком одного типу, який використовувався на монетах, будівельній цеглі, зброї, металевих та ювелірних виробах, в мініатюрах рукописних книг. Тризуб, який був поширений на величезній території – від стін Херсонеса (Севастополь) на півдні до Чернігова на півночі – є німим свідком, який немовби розповідає про те, що український народ споконвіку живе на цій території, що кордони його земель зовні виразні і певні, а знак тризуба немов би стоїть на їх сторожі [1].

Розпад Київської Русі на окремі удільні князівства, що був узаконений Любецьким з'їздом князів 1097 р., поклав початок формуванню історичних українських земель. Найбільше державне утворення періоду політичної роздробленості – Галицько-Волинське князівство. Цей етап в історії вітчизняної геральдики прийнято називати догеральдичним періодом.

Наступний етап становлення і розвитку українських геральдичних символів відносять до так званого ранньогеральдичного періоду, який пов'язаний з перебуванням України у складі Великого князівства Литовського.

Завдяки поширенню на схід німецьких колоній ремісників і торговців на території українських земель, які перебували в складі Польського королівства, почало використовуватися магдебурзьке право. Цей юридичний акт отримав свою назву від німецького міста Магдебург.

Першим з українських міст магдебурзьке право отримали: Санок (1339р.), Львів (1356р.), Кам'янець – Подільський (1374р.), Луцьк (1432р.), Смотрич (1448р.), Київ (1497р.). Після Кревської унії 1385р., яка поклала початок процесу об'єднання Великого князівства Литовського та Польського королівства і який завершився утворенням єдиної держави – Речі Посполитої, в литовських та українських феодалів стали з'являтися польські герби. Так звані «надавані» герби отримувалися від короля і часто містили геральдичні символи, не пов'язані з місцевою історією. Оскільки на той час більшість міст мали статус приватних, належали тому чи іншому магнатові, герб власника часто ставав гербом міста.

Під час Національної революції середини XVII ст. в Україні був заведений новий адміністративний поділ – полковий. Ряд міст отримав статус полкових та сотенних. Однак такий статус не був причиною надання герба.

Цей час відноситься до пізньогеральдичного періоду одержання нових або підтвердження і поновлення (з деякими змінами) старих гербів українських міст у загальноросійському масштабі. Затвердження гербів українських міст пізньогеральдичного періоду розпочалося у другій половині XVIII ст. Незважаючи на спроби уніфікації геральдичних символів і приведення їх до певної єдиної системи, надмірна централізація часто призводила до протилежного – гербом міста міг стати якийсь випадковий символ чи асоціація, пов'язана з назвою.

При порушенні принципу неможливості знаходження в гербі міста герба держави дуже часто за основу брався герб польського періоду, який містився в долішній половині перетятого щита; у горішній же містився імперський орел як символ «приєднання краю до імперії» [2]. Перша половина XIX ст. характеризується в Російській імперії відносним занепадом у геральдиці. На применшення значення герба як символу відносної свободи міста вплинула також відміна магдебурзького права у 1831р. Так тривало до 1856 р., коли Департамент герольдії очолив Б. Кене. За дуже короткий час ним були розроблені принципи створення гербів і переглянуті всі наявні герби, в тому числі і міст України. Замість зображення імперського герба вводилася вільна частина, в якій містився герб губернії, де знаходилося місто; наявність міської корони символізувала значимість міста.

Надмірна централізація імперії призвела до повного нівелювання залишків колишнього самоврядування, і в міському положенні 1892 р. згадка про герби вже була відсутня. Книга П.П. фон-Вінклера «Гербы городов Российской империи», видана в 1900 р., містить зображення гербів як уніфікованих за системою Кене, так і залишених без змін в силу вищевказаних обставин [3].

Після розпаду Австро – Угорської і Російської імперій на їх місці виникло декілька нових незалежних держав, і серед них – Українська Народна Республіка. 22 березня 1918р. старовинний княжий символ «тризуб» був затверджений в якості малого герба УНР.

В 1991 р., після відновлення незалежності України, українська геральдика вийшла на якісно новий рівень. Теперішній її розвиток стало характеризують дві тенденції. Перша – це відновлення історичних гербів, притаманних місту з давніх часів; друга – створення нових символів, що відповідають вимогам геральдики і не несуть в собі відбитка старої ідеології. 28 червня 1996 р. статтею 20 Конституції України затверджений малий герб держави – тризуб [4].

### *Література:*

1. Коротков Ю.Н. Геральдика // Большая советская энциклопедия. М., 1971. Т. 6. – С. 342 – 359.
2. Арцеховський А. В., Коротков Ю. Н. Герб // Большая советская энциклопедия. – Т. 6. – С. 348–350.
3. Замлинський В. Геральдика України // Україна ., 1992 р., № 14.
4. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>